

MONTECASSINO I BENEDIKTINCI U HRVATSKOJ

Ivan Ostojić

U ovom Zborniku, u osvrtu na moje knjige o benediktincima u Hrvatskoj, s pravom je primijećeno da bismo možda poželjeli nešto više podataka o benediktincima u susjednoj Italiji, osobito u Montecassinu.¹ Mislim, da se izražena želja odnosi na podatke koji bi bolje osvijetlili utjecaj talijanskih benediktinaca na sudbinu naših samostana. Na pojavu, život i djelovanje sredovječnih monaha kod nas utjecala su najviše ova talijanska središta: Montecassino, Tremiti, Ravenna i Camaldoli, Pulsano, Akvileja i razni mletački samostani. Opširniji prikaz tih upliva morao sam, zbog preraslog opsega spomenutih knjiga, ostaviti za druge prigode. Radi toga sam naknadno, u odvojenim člancima, već pokušao prikazati odnose i veze, što su ih imali s našim monaškim zajednicama najprije talijanski kamaldoljani,² a zatim mletački samostani.³ Moju namjeru da isto učinim i s obzirom na Montecassino pospješila je spomenuta umjesna primjedba.

Ovdje sam, evo, pod jednim naslovom s raznih strana sakupio i sredio raspršene i natuknute podatke, te im pokušao dati potrebito razjašnjenje povezujući ih sa svakovrsnim peripetijama što ih je u svojoj dugoj povijesti Montecassino doživio. Da ti podaci nisu brojniji i zaključci iz njih izvedeni potpuniji, razlogom su s jedne moje ograničene mogućnosti, a s druge činjenica, da Montecassino, iako je kolijevka benediktinskog reda, nije njegova juridička glava. Do pojave reformnih kongregacija, tj. gotovo do kraja srednjeg vijeka, svaka je opatija crnih benediktinaca redovito bila neovisna od svih drugih, pa i od one na Montecassinu, ukoliko jedan ili drugi cenobij nije bio njegovo specijalno vlasništvo. Ne treba posebno isticati da će u ovom prilogu biti govora samo o direktnim odnosima između jedne ili druge zadužbine i Montecassina kao zasebnog samostana, a ne o tome koliko je on iskonski praotac svih benediktinskih zajednica.

*

Godine 529. car Justinijan (527—563) proglasio je kodeks rimskog prava, koji još i sada vrši svoj upliv na zakonodavstvo evropskih naroda. Iste godine,

¹ Nada Klaić, *Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj I—III*, Split 1963—1965, HZ XIX—XX, 1966—67, 630.

² Ivan Ostojić, *Kamaldoljani u Hrvatskoj*, Bogoslovska smotra XXXIII, 1963, 126—137.

³ Ivan Ostojić, *Relations entre la Venise médiévale et les monastères bénédictins en Croatie* (u štampi, zajedno s drugim radovima pročitanim na I Convegno Internazionale di Storia della Civiltà Veneziana: Venezia e il Levante fino al secolo XV, što se održavao u Mlecima 1—5. lipnja 1968).

ili malo kasnije, opat Benedikt se popeo na Monte Cassino u Kampaniji, na pola puta između Rima i Napulja, i ondje proglasio jedan drugi na rimskom pravu bazirani kodeks, po kojemu se do današnjega dana vladaju mnogi u brojnim mjestima na svim kontinentima.

Prema staroj kronici, spomenuti car, podrijetlom iz Ilirika, poklonio je svojem savremeniku i prijatelju, opatu iz Nursije, velik broj posjeda u svojoj domovini. Ako ćemo vjerovati Izvodu (*Epitome*) iz montekasinske kronike, što ga je sačuvao Anastazije, bibliotekar rimske crkve za pape Stjepana II (752—757), Justinijan je darovao sv. Benediktu i njegovu samostanu između ostalog i nekoliko mjesta koja su se nalazila na našem teritoriju: *In Pannonia Cibalim, Antianim, Baloum. In Histria Polam. In Dalmatia Pontem Tiluri, Biludium, Lausinium, Salluntum*⁴. Ta mjesta bi se dala možda ovako ubicirati: *Cibalis* je bio gdje su sada Vinkovci, *Antianis* sjeverno od Osijeka, *Baloum* oko izvora Sane u zapadnoj Bosni, *Pola* u današnjoj Puli, *Pons Tiluri* kod Trilja na rijeci Cetini, *Biludium* između Trilja i Runovića kod Imotskoga, *Lausinium* blizu današnjeg Trebinja u istočnoj Hercegovini, a *Salluntium* negdje između Cavtata i Bara.⁵

Ova neutvrđena vijest saopćava nam prvi kontakt između matice benediktinskog monaštva i naše zemlje. Ali, tada na tom području još nije bilo Hrvata, i nije nam poznato da je na i jednom od spomenutih osam mjesta, osim Pule, ikada postojao samostan koji bi bio podružnica Montecassina. Sve da su naši poganski pređi negdje u svojoj novoj domovini i zatekli zadužbinâ takve vrste, teško bi se one bile mogle održati do njihova pokrštenja.

Što se pak tiče Pule i njezine okolice, čitamo da je sredinom VI st. Maksimijan, koga je car Justinijan kao sljedbenika svoje crkvene politike postavio za nadbiskupa Ravenne,⁶ dao sagraditi u Puli baziliku *Sancta Maria Formosa* ili *Sancta Maria de Canneto*. Drugi pak misle da je Maksimijan osnovao i opskrbio crkvu i samostan *Sanctae Mariae de Cereto*, sjeverozapadno od Pule, jer se taj glasoviti crkveni dostojanstvenik navodno rodio negdje u blizini.⁷ U Kasinskoj pak kronici, što je napisao Leon Ostijski, istaknuti srednjovjekovni kroničar, čitamo, da je kralj Ludovik sagradio crkvu *Sanctae Mariae de Cereto in marchia Ystriae* u pulskoj biskupiji i tu crkvu oko 860. g. poklonio kasinskoj crkvi, te da je u pulskoj Sv. Mariji opatovao montekasinski monah Ivan iz Mantove.⁸

Oko 577. g. Langobardi su razorili Montecassino, pa je redovnički život u njemu utrnuo, jer su monasi bili prisiljeni ostaviti opustošeno brdo. Većina od

⁴ Ludovicus Antonius Muratorius, *Rerum Italicarum scriptores ab anno 1500—1500*, II, 1725, 353.

⁵ A. La via Romana da Sirmio a Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* IV, 1881, 20, 21, 22, 52, 101; V, 1882, 116, 138, 139; XXVII, 1904, Supplem. n. 4—5, Tav. I; Grga Novak, *Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1918, 15, 20, 24; Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 1925, 108, 109, 152; Zvonimir Doroghy, *Bilubij, Bilubium*, *Hrvatska enciklopedija* II, 1941, 543.

⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche* VII, Freiburg im Breisgau 1962, col. 201.

⁷ Camillo de Franceschi, *L'antica abbazia di S. Maria del Canneto in Pola e suo registro censuario del secolo XII*, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* XLIV, Parenzo 1927, 309—345.

⁸ Msc. membr. in Archivio Montis Casini 450, QQ f. 2v; Ughelli-Coleti, *Italia sacra* V, col. 476; Giacomo Filippo Tommasini, *De'commentari storico-geografici della provincia dell'Istria*, *L'archeografo Triestino* IV, Trieste 1837, 476.

njih prešla je u Rim, gdje im je papa Pelagije II (578—590) dao stan kod patrijarhalne palače u Lateranu. Neke od tih monaha uskoro je papa Grgur Veliki 596. g. poslao u Englesku da obrate Anglosase. Otada benediktinci šire svoj djelokrug na vjerovjesničko područje, oni postaju misionari.⁹ Međutim, poslije stotinu i četrdeset godina izbivanja, sljedbenici sv. Benedikta vratili su se na Montecassino, a doveo ih je, po savjetu pape Grgura II, opat Petronaks (717—750), rodом iz Brescije. Prema tradiciji, ti su povratnici došli iz Rima. Kada se 729. g. Anglosas Willibald pridružio Petronaksovoj družini, našao je s njime malobrojnu samostansku zajednicu.¹⁰ Prema tome, najprije pusti pa onda slabo naseljeni Montecassino nije bio kadar direktno utjecati na širenje Benediktova djela, koje je potkraj VII i na početku VIII st. došlo do vrhunca svojega prvog povijesnog uspona. Isto tako nije mogao preko mora uputiti svoje članove da propovijedaju evanđelje na istočnoj obali Jadrana. Konkretno, oni Hrvati, što su se dotada bili pokrstili, morali su i kršćanstvo i monaštvo upoznati s neke druge strane.

Već 803. g. bilo je cijelo dalmatinsko-hrvatsko područje pod vrhovnom vlašću Franaka i pod njom je ostalo sve do 878. godine.¹¹ Nemamo pismenih svjedočanstava, odakle su u tom razdoblju dolazili misionari u Hrvatsku, ali su oni sigurno bili franački podanici, poslani bilo iz same Galije bilo iz Italije, koja je 774. g. propašću langobardske države potpala pod franačko vrhovništvo.¹² Kao svugdje tako su i ovdje misionari bili ponajviše redovnici, pa je među njima mogao biti netko i iz montekasinskog samostana, koji je od Karla Velikog dobio »carsku slobodu«,¹³ ali *a posse ad esse non valet illatio*.

Najstariji poznati samostan u Hrvatskoj podigao je g. 852. ili nešto prije knez Trpimir (845—856) u položaju Rižinice uz potok Rupotinu na putu Solin-Klis.¹⁴ Po svojoj prilici je taj samostan vršio benediktinsku regulu, jer drugih tada gotovo nije ni bilo u zapadnoj Evropi. Katić dokazuje, kako je glasoviti monah Saksonac Gottschalk, koji je živio na Trpimirovu dvoru, nagovorio kneza da pozove benediktince u Hrvatsku.¹⁵ Neki tvrde ili drže vrlo vjerojatnim da ih je Trpimir doveo s Montecassina.¹⁶

Međutim, franačka imena najstarijih opata u Dalmaciji, Teodoberta, koje je urezano na pragu kneza Branimira u Ninu 879—892. godine,¹⁷ i Odolberta, koje je napisano u oporuci zadarskog priora Andrije 918. g.,¹⁸ upućuju na misao da su ne samo prvi misionari nego i prvi opati dolazili u Hrvatsku iz fra-

⁹ Philibert Schmitz, *Histoire de l'Ordre de Saint Benoît I*, Maredsous 1948, 44—45.

¹⁰ Schmitz, n. dj. I, 72.

¹¹ Šišić, n. dj., 307.

¹² Schmitz, n. dj. I, 127.

¹³ Tommaso Leccisotti, *Montecassino*, Badia di Montecassino 1967, 37.

¹⁴ Franjo Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća*, Rad JAZU LXX, Zagreb 1884, 163; Fr. Bulić, *Nadpis Trpimira bana hrvatskoga*, *Bullettino di archeol. e stor. dalm.* XIV, 1894, 86.

¹⁵ Lovre Katić, *Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira*, Zagreb 1939, 8—15.

¹⁶ Daniel Farlati, *Illyrici sacri tom. III*, Venetiis 1765, 50; Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije I*, Zagreb 1914, 189; Viktor Novak, *Scriptura Beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*, Zagreb 1920, 5.

¹⁷ Šišić, *Priručnik*, 123—124.

¹⁸ Jakov Stipišić-Miljen Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus) I*, Zagreb 1967, 27.

načkih cenobija. Osim toga, Trpimir je prilikom službenih putovanja i hodočašća u Furlaniju mogao upoznati višu samostansku školu u Čedadu. Ona je osnovana g. 825. po naredbi franačkoga kralja Lotara za mletački kraj i Ilirik, dakle i za Trpimirovu Hrvatsku.¹⁹ Sa svim tim nije isključena mogućnost da su neki od prvih monaha stigli u naše strane preko kojeg samostana iz drugih krajeva Italije, jer su franački monasi još dugo poslije pobjede Karla Velikoga nad Langobardima osnovali i vodili više talijanskih opatija.²⁰

Viktor Novak smatra vjerojatnim da je u IX st. bilo kod nas pored Trpimirova samostana i drugih, u kojima se živjelo po pravilu sv. Benedikta. Dekadansa Benediktova reda, nastavlja Novak, najveća je baš u početku X st., pa nije čudo da je koji samostan zamro u općenito nepovoljnim prilikama.²¹ Ali, nigdje ne nalazimo nikakve pozitivne osnove da bilo Trpimirov bilo ijedan drugi potencijalni samostan iz onoga vremena u Hrvatskoj dovedemo u bilo kakvu direktnu vezu s Montecassinom.

U agoniji karolinškog carstva Saraceni su, pustošeći južnu Italiju, 883. g. osvojili, zapalili i razorili Montecassino, pa su ga monasi, tri stoljeća poslije prvog izagnanstva, morali po drugi put napustiti. Velik dio njih pošao je putem prema Napulju, najprije u Teano, a zatim u Capuu, jer je kapuanska kneževina bila jedan od prvih dobročinitelja Montecassina.²² Nasljednici tih bjegunaca vratili su se u matični samostan istom 949. g. i to pod upravom opata Aligerna. Taj *treći utemeljitelj kasinske opatije* bio je učenik i vjerni sljedbenik Odon, glasovitoga clunyjskog reformatora, te je kroz trideset i šest godina opatovanja visoko podigao ugled i kulturnu razinu ponovno uspostavljenog samostana.²³ Nas ovdje posebno zanima činjenica da od 883. do 949. g. opustjeli Montecassino nije mogao vršiti nikakav upliv na naše monaštvo.

Montecassino se kod nas spominje prvi put u zadrskoj ispravi koja nosi datum 19. XII 986, a kojom Majo, prokonzul Dalmacije i prior grada Zadra, zajedno sa svojim sugrađanima obnavlja samostan Sv. Krševana. Tom prilikom Zadrani određuju za opata obnovljenom samostanu monaha Madija, koji je bio iz samostana Sv. Benedikta na Montecassinu (*ordinamus domnum Madium, dei sacerdotem et monachum nostrum, esse abbatem, qui fuit ex monasterio sancti Benedicti, quod situm est in Monte Casino*).²⁴

Po sudu V. Novaka ostat će nerazriješenim pitanje, da li su Zadrani u Montecassinu potražili reorganizatora svojem obnovljenom samostanu za opatovanja Aligerna ili poslije njegove smrti.²⁵ Međutim se u citiranoj ispravi ne kaže da Zadrani pozivaju Madija s Montecassina nego da uzimaju za opata njega, tada prisutnog u Zadru (zato mu se i obraćaju izravno: *tibi domno Madio*), koji je prije bio u montekasinskom samostanu. Drugim riječima: u dokumentu ne stoji *qui est in monasterio sancti Benedicti* nego *qui fuit ex monasterio sancti Benedicti*. Poslije smrti revnog reformatora Aligerna, koji je umro 23. studenoga 986, kapuanska kneginja Aloara nametnula je za

¹⁹ Treccani, Enciclopedia italiana X, 513.

²⁰ Schmitz, n. dj. I, 127–128.

²¹ V. Novak, n. dj., 6.

²² Leccisotti, n. dj., 302.

²³ Leccisotti, n. dj., 43, 49–55.

²⁴ Stipišić-Samšalović, n. dj. I, 45. Izdavači upozoruju da indikacija na ispravi ne odgovara naznačenom datumu.

²⁵ V. Novak, n. dj., 6.

opata bahatog i nasilnog Mansona, rođaka svojeg muža. Negodujući zbog toga, velik dio monaha napustio je Montecassino. Najveći broj nezadovoljnika pošao je u Jeruzalem, a ostali su se raštrkali po Italiji i drugdje.²⁶ Imajući pred očima taj bijeg i ono što smo opazili na zadarskoj ispravi — ako je ne smatramo poznijim falsifikatom —, može se zaključiti da je i Madije bio jedan od tih izbjeglica. Prema svemu tome, pogotovu ako Barada ima pravo da je dokument anteriorno datiran,²⁷ Montecassino nije poslao Madija u Dalmaciju nego je Madije utekao s Montecassina. Ili: ovdje se ne radi o direktnoj službenoj vezi Zadra s Montecassinom nego o osobno sklopljenom ugovoru s jednim, sa Monte Cassina već pobjeglim, monahom.

Madije se našao u Zadru ili, tačnije, Madije se vratio u Zadar, jer je bio rodom iz toga grada. To nam svjedoči sam citirani pasus, ako ne stavimo zarez iza riječi *monachum* nego iza *nostrum*, pa dobijemo da ga Zadrani nazivaju *monachum nostrum*. Osim toga samo ime *Madius* ili *Majus* u ranom srednjem vijeku najčešće se susreće u Zadru.²⁸

Na temelju vijesti o dolasku monaha Madija u Zadar, benediktinski historičar Philibert Schmitz zaključuje da su se benediktinci pojavili u Dalmaciji tek na kraju X stoljeća.²⁹ Takav bi se zaključak mogao braniti tek tada, pošto bi se utvrdilo da su do konca X st. u Trpimirovim Rižinicama, u Teodobertovu Ninu, u solinskoj zadužbini kraljice Jelene, u Odolbertovu Zadru kod Sv. Krševana i drugdje — ako je u Dalmaciji bio još kakav samostan — djelovali monasi neke druge vrste ili regule. A to je teško dokazati.

Na citiranom mjestu se Schmitz oslanja na Karla Federika Bianchija, pisca povijesti zadarske nadbiskupije,³⁰ i tvrdi, da je Majo, prokonzul Dalmacije i prior grada Zadra, citiranim dokumentom 986. g. ustupio montekasinским monasima crkvu i posjed Sv. Krševana s molbom da ondje osnuju (*d'y établir*) samostan. Međutim, za takvo ustupanje nemamo nigdje podloge. A nije ni moguće, da su Madije i njegovi sudrugovi na Montecassinu imali osnovati samostan kod Sv. Krševana, jer spomenuti prokonzul i Zadrani izjavljuju da su monaha Madija postavili ne u novi samostan, što bi ga oni sagradili, nego u onaj što ga obnavljaju (*rehedificamus*). U onaj, naime, samostan, kojem je, kako smo već spomenuli, pred jedan ljudski vijek bio na čelu opat Odolbert i koji je samostan, kao gotovo svugdje po svijetu neposredno prije reforme iz Clunyja (*saeculum ferreum!*), tada bio spao na najniže grane.

Dok smo kod Sv. Krševana, spomenimo i to da je nekadašnji montekasin-ski monah Girard, sipontski nadbiskup i poslanik pape Grgura VII, na pokrajinskom splitskom saboru 1074. g. uveo svetokrševanskog opata Petra u posjed *celle* Sv. Ivana u Tilagu (Telašćici), koju je bio nepravilno prisvojio zadarski biskup Stjepan.³¹

Barada drži vjerojatnim da su benediktinci došli i na Sustjepan blizu Splita kao bjegunci one široke diaspore nastale na Montecassinu zbog nametnutog

²⁶ Leccisotti, n. dj., 55.

²⁷ Miho Barada, Dvije naše vladarske isprave, Croatia sacra XIII i XIV, Zagreb 1937, 8, 20.

²⁸ Stipišić-Šamšalović, n. dj. I, 246; T. Smičiklas, Diplomatički zbornik krajevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus) II, Zagreb 1904, 447.

²⁹ Schmitz, n. dj. I, 262.

³⁰ Carlo Federico Bianchi, Zara cristiana I, Zara 1877, 310.

³¹ Farlati, n. dj. III, 141—142; Stipišić-Šamšalović, n. dj. I, 136—137.

im opata Mansona, ali ne izravno s Montecassina nego pošto su neko vrijeme živjeli na Tremitima. Premda za to nema direktnu potvrdu, Barada tako misli zato što već u početku XI st. na Sustjepanu buja novi redovnički život³²

Tzv. *Chronica Casinensis major*, koja je nastala u prvoj polovici XIII st., navodi među pripadnostima kasinske opatije i samostan Sv. Nikole na otoku Susku. Otok je na ulazu u Kvarner blizu Pule i posjed je zadarskog nadbiskupa. Samostan na Susku je sagradio i ustupio Montecassinu kralj Krešimir. Opati toga samostana bila su dva kasinska monaha, Antineran i Bisuncije ili Bizancije (*Item monasterium sancti Nicolay de Sansacu in insula maris prope Paulam in capite Carnarii, quod construxit Crisemerius rex et concessit monasterio Casinensi, quam possidet archiepiscopus Jad(e)rensis. Cuius monasterii abbates monachi Casinenses duo: unus vocatus fuit abbas Antineranus et alter Bisuntius ili Bisantius*).³³

I *Annales Camaldulenses* navode da stari spisi montekasinske opatije spominju samostan na otoku Susku u osorskoj biskupiji, da je nastao potporom osorskog biskupa Martina, koji je zakleo vjernost i pokornost (*fidelitatem et obedientiam*) hrvatskom kralju Krešimiru, te da je opatiji na Montecassinu plaćao svake godine *pensionem* u visini od tri unce zlata.³⁴

Ako povežemo podatke Kasinske kronike s Kamaldoljskim analima, proizlazi da je samostan na Susku nastao na početku XI st. kada je u Hrvatskoj kraljevaio Krešimir III (od g. 1000 do poslije 1030), a u Osoru biskupovao Martin (spominje se 1018. g.). U isto doba je na Montecassinu opatovao Ivan (997—1010). Taj strogi monah, rodом iz Beneventa, jedan je od onih koji se nisu slagali s nametnutim opatom Mansonom, te je do njegove smrti kao pustinjač živio pokornočki u Jeruzalemu, na Sinaju i na gori Atosu. Vrativši se, uskoro je postao opatom na Montecassinu, gdje je nastavio njegovim moralnim i materijalnim pridizanjem i inaugurirao zlatni vijek svojoj opatiji.³⁵

Za opatovanja tog Ivana posjetio je Montecassino sv. Romuald iz Ravenne, utemeljitelj kamaldoljana, reformiranog ogranka regule sv. Benedikta. Prijatelj hrvatskoga kralja (*Sclavonici regis*), koji mu je i konja darovao, sigurno je s opatom Ivanom razgovarao o mogućnostima koje se otvaraju benediktincima na istočnoj obali Jadranskog mora. Poznato je, naime, da je Romuald tri godine živio u Istri i ondje osnovao nekoliko samostana.³⁶ Za opata, pak, Ivana zapisao je Petar Đakon, kontinuator montekasinske kronike Leona Ostijskoga: *hic ordinem in Illyricum ostendit*.³⁷

Citirani Kamaldoljski anali pripovijedaju za sv. Gaudencija (umro oko 1044), koji je kao domaći sin u Osoru naslijedio biskupa Martina, da je podigao više samostana prema normi sv. Romualda, a po primjeru i s pomoću (*exemplo et auxilio*) kasinskih monaha, koji su u ono vrijeme bili poslani u Istru i Dalmaciju.³⁸

³² Barada, n. dj., 20.

³³ U Kasinskom arhivu N. 450 QQ f. 2v (prema Jelićevoj rukopisnoj ostavštini u splitskom Arheološkom muzeju).

³⁴ Mittarelli Johannes Benedictus et Costadoni Anselmus *Annales Camaldulenses* I, 258; II, 32 (Venetiis 1755).

³⁵ Leccisotti, n. dj., 56—57.

³⁶ Mittarelli-Costadoni, n. dj. I, 256—257.

³⁷ Erasmus Gattola, *Historia Abbatiae Casinensis* I, Venetiis 1733, 144.

³⁸ Mittarelli-Costadoni, n. dj. I, 258.

Petar Đakon htio je s citiranom izrekom »hic ordinem in Illyricum ostendit« kazati da je opat Ivan, uputivši u Ilirik svoje samostance koji su prihvatili clunjski red, pokazao Dalmatincima novo lice reformiranog monaštva. Meni se čini da tek otada možemo govoriti o sigurnim vezama Montecassina s Dalmacijom i Hrvatskom. Ni u čemu od svega što se prije toga dogodilo na monaškom, pa i benediktinskom, planu kod nas ne znamo da je Montecassino imao udjela ili direktnog utjecaja.

Ovdje možemo spomenuti da je papa Anastazije IV (1153—54) u buli kojom je potvrdio opatiji na Montecassinu posjede naveo i Sv. Nikolu blizu Splita (*sancti Nicolay in Sansacu prope Spalatrum*).³⁹ Taj ili sličan izraz ponavlja se u montekasinskim registima nekoliko puta sve do XV stoljeća. Barada u tim izrazima nagoviješta nekakav samostan na otočiću Sušcu jugozapadno od otoka Lastovo,⁴⁰ dok Riceputi u njima vidi onaj na Susku, o kojem ovdje govorimo. Za oznaku pak *prope Spalatrum* Riceputi misli da znači isto što i *sub Spalato*, jer je osorska biskupija s otočićem Suskom bila tada u sklopu splitske metropolije.⁴¹

U XI stoljeću, u doba najbujnijeg cvata i najvećeg sjaja, i na početku XII st. Montecassino je opremao članove svoje obitelji u različite krajeve svijeta. Poznato je da su na taj način, osim već spomenutog Ivana, u Ilirik slali monahe još ovi kasinski opati: Oderizije I (1087—1105), Oderizije II (1123—26) i Senio-rectus (1127—37). Nekako u isto vremensko razdoblje treba smjestiti i kasinske monahe Petronija i Adenulfa, koji su u Dalmaciji upravljali nama nepoznatim samostanima.⁴²

S druge strane je Montecassino primao među članove svoje opatije, dapače i birao za svoje opate, ljude iz stranih zemalja. Koji su i koliko je među kasinskim monasima u ono vrijeme bilo naših ljudi, ne znamo ni približno kazati. Razložito smo pretpostavili, ali ne možemo očevidno dokazati niti za onog Madija, obnovitelja Sv. Krševana u Zadru, da je bio jedan od takvih. Nikako se pak u taj broj ne usuđujemo uvrstiti montekasinskog monaha Petrona, koga Ugo Inchiostru smatra Hvaraninom (*Petrone di Lesina*).⁴³

U XI st. sagradio je dubrovački knez Sabin (ili Savko) crkvu Sv. Marije u Rožatu na Rijeci Dubrovačkoj: te oporučno odredio da se ona i sve njezine zemlje, kmetovi na njima, luka pod crkvom i pravo na ribolov predaju Montecassinu, kako bi on do te crkve uredio samostan. U slučaju da Sabinovu zadužbinu ne bi mogao dobiti Montecassino, neka se ona preda u istu svrhu lokrumskom samostanu. Osim toga je Sabin otpremio opatiji na Montecassinu dvije srebrne čaše s molbom da njezin opat pošalje u Rožat nekoliko monaha.⁴⁴ I doista su u Dalmaciju došla tri monaha da prime ponuđenu darovnicu.⁴⁵

³⁹ P. Kehr, *Le bolle pontificie anteriori al 1198 che si conservano nell'archivio di Montecassino*, Montecassino 1899, 72.

⁴⁰ Ostojić, n. dj. II, 336, 474.

⁴¹ Philippus Riceputi, *Acta Sancti Gaudentii Auxerensis Episcopi* II, 380—381 (rukopis u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu pod signaturom 38. g. 10/2).

⁴² V. Novak, n. dj., 8.

⁴³ Ugo Inchiostru, *Contributo alla storia del diritto romano in Dalmazia X e XI secolo*, Archeografo Triestino, Vol. III, della terza serie, fasc. I, Trieste 1906, 113.

⁴⁴ Farlati-Coletti, n. dj. VI, Venetiis 1800, 62—63; Smičiklas, n. dj. II, 29.

⁴⁵ Vincenzo di Napoli, *Spoglio delle scritture di Lacroma*, 1—2 (rukopis u Arhivu JAZU, sign. I. c. 15).

To se moralo dogoditi prije 1127. g., jer je kasinski opat Oderizije II, koji je opatovao do g. 1126, dao na brončanim vratima svoje opatijske bazilike, u broj crkava što ih je ona posjedovala po svijetu, dodati i onu u Rožatu: *in Dalmatia prope civitatem Ragusiam ecclesiam Sanctae Mariae in loco, qui dicitur in Rabiata*.⁴⁶ Vjerojatno je već papa Kalist II (1119—24) dozvolio Montecassinu da u Rožatu uredi samostan.⁴⁷ Tu dozvolu i prihvati Sabino-nove darovnice potvrđivali su Kalistovi nasljednici Anastazije IV (1153—54),⁴⁸ Aleksandar III (1159) i neki drugi.⁴⁹

Prema izvješću Ignacija Đurđevića, koje nije u svemu pouzdano, ona tri kasinska monaha nisu se zadržala u Rožatu nego su pošli na Mljet kod crkve sv. Mihovila u Babinu Polju.⁵⁰ Nisu nam jasni počeci monaškog života u Sabino-novoj zadužbini, ali je sigurno u XIII st. postojao u Rožatu benediktinski priorat, iako ne znamo, tko ga je ondje zapravo osnovao, Montecassino ili Lokrum. Nalazimo, naime, u ispravama nekoliko puta da ga svojataju i lokrumski⁵¹ i montekasinski samostan.⁵²

Medini, naprotiv, tvrdi da je priorat u Rožatu bio nezavisan,⁵³ možda zato, jer se Montecassino nije javljao u vrijeme, kada su ga spominjali dubrovački dokumenti. Ali Montecassino teško se tada mogao javljati, jer je gotovo čitavo XIII st. bio uznemirivan, osvajan i raspršavan u borbama između papinstva i carstva.⁵⁴ Ipak je kasinski samostan 1273. ubilježio u registar prihoda od zadužbina sebi podvrgnutih, da mu rožatski priorat svake godine ima plaćati *pro pensione seu censibus* četiri unce zlata.⁵⁵

Kasinski opat Henrik Tomacelli imenovao je 1402. priorom u Rožatu svojeg monaha Nikolu Dobrilovića iz Dubrovnika. Tom prilikom Tomacelli ističe da je priorat u Rožatu *manuale ac speciale membrum* opatije na Montecassinu.⁵⁶ Istu ovisnost ponavlja Montecassino i 1454. preko svojega prvog komendatara Ludovika Mezzarota.⁵⁷

Glavnina prostranog patrimonija montekasinske opatije pružala se od Jadranskog do Tirenskog mora, između Papinske države i južne Italije. Na tom teritoriju, što se zvao *Terra sancti Benedicti*, montekasinski samostan je vršio gotovo suverenu vlast. Osim toga je imao brojne veće ili manje, bilo feudalne bilo od privatnika poklonjene, posjede u Abruzzima, Apuliji, na otoku Sardiniji i u drugim dijelovima današnje Italije, a izvan Italije u Iliriku.⁵⁸ Na našem

⁴⁶ Gattola, n. dj., *Accessiones*, Venetiis 1734, 174 (prema Jelićevoj rukopisnoj ostavštini kod splitskog Arheološkog muzeja).

⁴⁷ Farlati-Coleti, n. dj. VI, 63.

⁴⁸ Kehr, n. dj., 72.

⁴⁹ Smičiklas, n. dj. II, 212.

⁵⁰ Farlati-Coleti, n. dj. VI, 67, 69.

⁵¹ Smičiklas, n. dj. II, 285—286, 294—295; V, 43, 50.

⁵² Cod. membr. msc. in Archivio Casinensi N. 7 f. 130 (prema Riceputiju i Jeliću); Smičiklas, n. dj. XII, 212.

⁵³ Milorad Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935, 240.

⁵⁴ Leccisotti, n. dj. 71—74.

⁵⁵ Cod. membr. msc. in Archivio Casinensi N. 7 f. 130.

⁵⁶ Arhiv Sv. Krševana u Zadru, caps. XII, n. 4; Cod. membr. msc. s. XV in Archivio Casinensi, 241 (prema Jeliću).

⁵⁷ Petrus Diaconus, c. 80. l. 4. f. 138.

⁵⁸ Leccisotti, n. dj. 61—62.

području mogli smo utvrditi takve posjede samo u gradu Puli ili u Ceretu kod Pule, na otoku Susku i na Rijeci Dubrovačkoj u Rožatu.

Glasoviti kasinski opat Deziderije (1058—87), koji je poslije kao papa, zadržavši opatsku čast, nosio ime Viktora III, dao je na već spomenutim brončanim vratima svoje nove bazilike popisati brojne crkve što ih je u Italiji i po svijetu posjedovala njegova opatija. Na srebrom obloženim vratnicama nalazi se srebrnim slovima utisnuto i: *Sancti Benedicti in Phara... Sancta Eufemia in Fara*. Smatramo neispravnim Inchiostrijeve nagoviještaj da se navedeni lokaliteti *Phara* i *Fara* imaju primijeniti na naš Hvar,⁵⁹ jer za to nemamo nikakva povijesnog temelja. Bili su to vjerojatno neki posjedi u Italiji. Osim toga, nekoliko je mjesta i po ostalom svijetu — kao u Francuskoj, sjevernoj Njemačkoj i na Faroerskim otocima — nosilo latinska imena *Phara*, *Farra*, *Farria* i slično.⁶⁰

Možemo dopustiti i pretpostaviti još koju nama danas nepoznatu vezu Montecassina s benediktincima u našim stranama, ali moramo kazati da ni izdaleka nije tačna tvrdnja Riceputija i nekih kasnijih pisaca, prema kojoj su gotovo svi naši samostani bili kolonije osnovane od monaha poslanih s Montecassina. Farlati, nastavljajući Riceputijeva djela, prihvaća njegovu tezu, da je u Ilirik, napose u Dalmaciju, iz Montecassina bio pozvan i došao vrlo velik broj (*quampulurimae*) benediktinskih kolonija.⁶¹ Međutim, i sam Riceputi pridaje veliku važnost pohodu benediktinskih monaha iz Ravenne, koji su podigli nekoliko samostana u Istri i u osorskoj biskupiji.⁶²

Na širem dalmatinskom području — uključivši i južne dijelove te rimske provincije, koji danas nisu u Hrvatskoj — sigurno je po reguli sv. Benedikta živjelo barem šezdeset što opatija što priorata. Od tih šezdeset mjesta, ne uzimajući u obzir Susak i Rožat, samo za petnaest znamo ili posjedujemo ozbiljne podatke, odakle su dobila prvog opata ili prve monahe, koji su u njima uputili redovnički život. U pet mjesta to su bili iz talijanskih, a u deset iz domaćih samostana.

Iz talijanskih došli su s otoka Tremiti u Sv. Mariju na Lokrumu kod Dubrovnika⁶³ i u Sv. Silvestra na Biševu kod Visa,⁶⁴ iz Pulsana (Apulija) u Sv. Mariju na Mljetu,⁶⁵ iz opatije Sv. Benedikta na rijeci Padu u Sv. Ivana Krstitelja u Krku,⁶⁶ a kamaldoljani u Sv. Petra u Osoru.⁶⁷ Usput pripominjemo da su neki monasi, koji su k nama došli kao pripadnici talijanskih samostana rođeni u našim stranama.

⁵⁹ Inchiostri, n. dj. 113.

⁶⁰ Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti in saeculorum classes distributa (collegerunt D. Lucas d'Achery et D. Ioannes Mabillon), saec. IV pars II, Venetiis 1733 ss, 361, 492, 598; Bollandus, Acta Sanctorum I, 626; Conradus Eubel, Hierarchia catholica medii aevi II, Monasterii 1914, 253.

⁶¹ Farlati, n. dj. III, 50.

⁶² Riceputi, n. dj. II, 358—359.

⁶³ Speratus Nodilo, Chronica Ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae, Zagrabiae 1893, 40—41.

⁶⁴ Miho Barada, Dinastično pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L, Split 1932, 177, 195.

⁶⁵ Gregor Čremošnik, Isprave zahumskoga kneza Dese, Anali Historijskoga instituta u Dubrovniku III, 71—74.

⁶⁶ Smičiklas, n. dj. II, 204—206, 226—230.

⁶⁷ Mittarelli-Costadoni, n. dj. I, 258.

Od onih pak deset, što su ih sigurno ustanovili ljudi iz domaćih samostana sedam se samostana u liturgiji služilo latinskim, a tri staroslavenskim jezikom. Onih sedam prvih organizirali su ove samostane: Sv. Krševan u Zadru, Sv. Mihovila na otoku Ugljanu i Sv. Petra u Drazi na Rabu, Sustjepan kod Splita Sv. Petra u Selu i Sv. Mariju na Šolti, Biševo Sv. Nikolu u Komiži na Visu, Mljet Sv. Jakova kod Dubrovnika i Lokrum Sv. Trojicu u Prozuri na Mljetu.⁶⁸ Pri organiziranju pak onih triju samostana sa slavenskim jezikom u liturgiji sudjelovali su: opat Andrija sa šibenskog otoka Žirja pri osnutku Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu na Moru,⁶⁹ hrvatski monah Ratko pri obnovi Sv. Ivana Krstitelja u Poveljima na Braču⁷⁰ i, po svoj prilici, monasi Sv. Nikole u Otočcu (Lika) pri uređenju Sv. Lucije u Drazi Bašćanskoj na Krku.⁷¹

Iz svega ovdje navedenog slijedi da ni za jedno mjesto u Dalmaciji ne možemo sa sigurnošću kazati da ga je neposredno osnovao ili u njemu preko svojih članova uputio samostanski život Montecassino.

I u Istri dolazimo do sličnih zaključaka. Po nekoliko izvjesnih benediktinskih zajednica postavili su na noge kamaldoljani, akvilejska patrijaršija te mletački i domaći samostani.⁷² Što nam je pak poznato o Sv. Mariji u Puli ili Sv. Mariji *de Cereto*, već smo kazali.

Nema dokumentiranog temelja ni nagađanje Viktora Novaka da je Montecassino nad onim samostanima koji su nastali u Dalmaciji djelovanjem opata iz Montecassina imao vrhovnog opata s naslovom *abbas Dalmatiae*.⁷³ Ponavljamo, može biti da je Montecassino direktno osnovao koji samostan u Dalmaciji, ali nova opatija nije morala nikada, pa ni u času osnivanja, biti podložna onoj koja ju je pomoću svojih članova postavila na noge. Ako je, na primjer, *Guilelmus* došao 1362. s Montecassina na otok Krk da preuzme upravu opatije Sv. Marije na Košljunu,⁷⁴ to ne znači da je ta krčka opatija bila podređena montekaskinskoj, kao što nisu ni druge opatije bile podređene onima od kojih su u svojoj povijesti u raznim prilikama dobile izvana opata i to zato što su ih naši monasi slobodno izabrali ili im ga je papa poslao. Podložnost je postojala samo nad samostanima koje je opatija podigla na svom feudalnom ili od privatnika darovanom terenu, kojega se nije htjela odreći ni poslije upućenoga samostanskog života nego je primala godišnji *censum* ili *pensionem* i postavljala samostanske starješine.⁷⁵

Time ne kažemo da stare opatije nisu ostajale u zahvalnoj uspomeni novih ili da nisu očuvala neku vezu s onim mjestima odakle su dobile svoje početne učitelje, a možda i prve monahe. U našem slučaju ne niječemo svaku duhovnu povezanost matice čitavoga benediktinskog reda ne samo s našim samostanima nego i s vjernicima izvan samostana. Jedna od takvih veza je ustanova *confraternitatis*. Po njoj su ljudi i žene, koji su živjeli u svijetu, participirali neke

⁶⁸ Ostojić, n. dj. II, 64, 121, 340, 346, 377–378, 435–436, 462.

⁶⁹ Stipišić–Šamšalović, n. dj. I, 89.

⁷⁰ Ivan Ostojić, Benediktinska opatija u Poveljima na otoku Braču, Split 1934, 30–36.

⁷¹ Ostojić, Benedikt. u Hrv. II, 168–169.

⁷² Ostojić, n. dj. II, 69–72.

⁷³ V. Novak, n. dj., 8.

⁷⁴ Archivum secretum Vaticanum, Obligationes et solutiones v. 35, p. 30; Ostojić, n. nj. III, 294.

⁷⁵ Leccisotti, n. dj., 305.

duhovne privilegije za života, a osobito na smrti (*in vita et in morte*), koje su prvotno uživali samo monasi i koludrice u samostanu.⁷⁶ Tako nam je, na primjer, iz konca XIII st. poznat slučaj da se nekoliko obitelji u Dalmaciji združilo *in oratione et fraternitate beati Benedicti* sa samostanom na Montecassinu.⁷⁷

U XV st. najveći dio oslabljenih opatija postao je žrtvom komende. Prihodi stare opatije i naslov opata povjeravali su se kao sinekura crkvenom prelatu ili svjetovnom svećeniku, koji se nije nikako ili slabo brinuo za redovnike što su životarili u samostanu. Takav, monasima mrski režim vladao je i na Montecassinu, počevši od 1454, punih pedeset godina.⁷⁸ U to vrijeme je opatija Sv. Justine u Padovi uspjela suvremenom obnovom redovničkog života osloboditi od komende sebe i više samostana oko sebe. Daskora su se tom reformnom pokretu pridružili gotovo svi živi samostani benediktinskog reda s područja Italije i stvorili takozvanu Kongregaciju Sv. Justine. U toj kongregaciji centralna vlast je postavljala regularne opate na određeno vrijeme i isključivo po svojoj odluci premještala njih i ostale monahe iz jednog samostana u drugi. Bili su, dakle, ukinuti i doživotno vladanje opata i doživotni boravak monaha u jednom te istom samostanu.

Godine 1504/5. kongregacija je afilirala i reformirala također samostan na Montecassinu. Iz počasti prema pridruženoj kolijevci benediktinskog reda, tom prilikom se Kongregacija Sv. Justine prozvala Kasinskom kongregacijom, a svi monasi u njoj, bilo gdje se oni nalazili, pa i oni koji Montecassina nikada nisu vidjeli, kasinskim monasima.⁷⁹ To ime su kod nas nosili članovi cenobija Sv. Marije na Lokrumu kod Dubrovnika i Sv. Krševana u Zadru, prvi od 1466, a drugi od 1620. godine, jer su se tih godina i oni pridružili spomenutoj kongregaciji.⁸⁰

Papa Julije II bio je i mljetsku opatiju pripojio Kasinskoj kongregaciji. Leon X je to potvrdio bulom 1517. godine, ali se iz toga nikako ne da zaključiti da su veze između opatije na Mljetu i one na Montecassinu »iz velike daljine i prošlosti«.⁸¹ Ova i slične bule imale su pred očima saniranje tadašnjih nezdavih prilika u konkretnom samostanu, bez obzira na prošlost, na postojanje ili nepostojanje nekadašnjih veza. U našem slučaju takvih veza »iz velike daljine« između Montecassina i Mljeta nije uopće bilo. Opatiju Sv. Marije na Mljetu osnovali su sredinom XII stoljeća, na poziv zahumskoga kneza Dese, bosonogi isposnici pustinskog smjera koji su živjeli po reguli sv. Benedikta u Pulsanu (Apulija). Osim toga, bula Leona X imala je vrlo kratak i slab, da ne rećemo nikakav, efekt.⁸²

Poslije 1504/5. susrećemo više puta ljude koji su pod imenom kasinskih monaha bilo upravljali našim opatijama kao monaški ili komendatarni opati, bilo vodili naše biskupije kao biskupi ili nadbiskupi. Budući da je izraz kasinski monasi otada označivao pripadnost jednoj rasprostranjenoj kongregaciji, na njih se u ovom prilogu obaziremo jedino ako su došli k nama direktno iz montekasinskog samostana.

⁷⁶ Schmitz, n. dj. III, 58; VI, 199—203.

⁷⁷ Codex membr. msc. s. XIII et XIV in Archivio Casinensi, N. 47.

⁷⁸ Leccisotti, n. dj., 77—80.

⁷⁹ Leccisotti, n. dj. 83—87.

⁸⁰ Farlati-Coleti, n. dj. VI, 169—172; Bianchi, n. dj. I, 310.

⁸¹ V. Novak, n. dj., 11.

⁸² Vincenzo di Napoli, n. dj., 4.

U trećem deceniju XVI st. osnovala se naša domaća Mljetska kongregacija, koja je obuhvatila sve samostane dubrovačke republike osim lokrumškoga. U pripravnim radovima sudjelovali su i pojedini monasi s Montecassina. Tako su, među ostalim, odanle bili 1515. poslani na Mljet dubrovački benediktinac pjesnik Mavro Vetranović sa tri montekasinska monaha, ali su oni morali uskoro neobavljena posla bježati natrag u Italiju.⁸³ Bolje je sreće bio Hrizostom Calvin, uvaženi jurist, teolog, asketski pisac i prevodilac s grčkoga, rodom iz Kalabrije.⁸⁴ On je zapravo glavni reformator Mljetske kongregacije i njezin dugogodišnji predsjednik. I nakon njega je nekoliko montekasinskih monaha bilo na njezinu čelu kao upravitelji ili *praesidentes generales*. Među njima se ističu: Feliks Passero iz Napulja (1608—10),⁸⁵ Benedikt Sangrino, Placid (1622, 1635) i Maur iz Perugie (1635—41).⁸⁶

Montecassino je, osim utjecaja na konstituciju i redovnički život naših srednjovjekovnih samostana, vršio znatan utjecaj i na kulturnu i umjetničku djelatnost ne samo tih samostana nego i na opću naobrazbu tadašnjega društva.

Tipično pismo što se na Montecassinu upotrebljavalo u kodeksima i ispravama od konca VIII do konca XIII st. jest beneventana, koju su prije običavali nazivati longobardsko-kasinskim pismom. Danas je općenito prihvaćeno ime beneventana, jer se tim pismom počelo pisati u kneževini Benevento. Najljepši primjerci ispisani su tim pismom u matici benediktinskog reda u XI st., u vrijeme njezina političkog, kulturnog i umjetničkog apogeja. Knjige pisane tim monaškim pismom prešle su, zbog živih kulturnih veza s južnom Italijom, preko Jadrana. Viktor Novak ne sumnja, da je Madije, obnovitelj Sv. Krševana, donio u Zadar kodekse pisane beneventanom.⁸⁷ Montekasinski anali su zabilježili da su i monasi koji su bili upućeni u Rožat, da ondje prime Sabinovu zadužbinu, nosili sobom *divinarum Scripturarum codices*.⁸⁸ A budući da se to dogodilo u jeku beneventane, sigurno su i ti kodeksi bili napisani istom skripturom. Čitavo njezino rasezanje u Dalmaciji ne objašnjava se jedino benediktinskim redom,⁸⁹ ali je ona kao eminentno samostansko pismo ušla i u naše samostanske skriptorije, u kojima je dobila posebni tip dalmatinske beneventane.

I preobrazbu oble glagoljice u uglatu možemo pripisati imitiranju kodeksa uglate beneventane, iz kojih je hrvatski glagoljaš prevodio redovničku regulu i potrebne liturgijske knjige. Utvrđeno je, naime, da se uglata glagoljica razvila iz starijeg obloga tipa, kao što se i obla beneventana na Montecassinu i u drugim južnoitalijskim školama pretvorila u uglatu — i to na hrvatskom primorju, gdje je beneventana bila u upotrebi.⁹⁰

⁸³ Vincenzo di Napoli, na i. mj.

⁸⁴ Leccisotti, n. dj. 230.

⁸⁵ Mattei P. Gian-Maria, *Memorie storiche su Ragusa, Zibaldone III*, 438—440 (rukopis u biblioteci Male Braće u Dubrovniku pod sign. B. VIII, 3); Leccisotti, n. dj., 231.

⁸⁶ Ostojić, n. dj. III, 308.

⁸⁷ Novak, n. dj., 6.

⁸⁸ Farlati-Coleti, n. dj. VI, 62.

⁸⁹ M(ilan) Š(u f l a y), *Kulturne struje na srednjovječnom Jadranu*, Obzor, 23. XII 1923.

⁹⁰ V. Novak, n. dj. 62—66; Šufflay, na i. mj.

U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sačuvala su se dva malena izreska dvaju listova pergamene od evanđelijara, koji je u X st. napisan lijepom uglatom beneventanom na Montecassinu ili blizu njega.⁹¹ Takav je i *Missale plenum* u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, kojega je prvi dio napisan uglatom beneventanom potkraj XI stoljeća također u samom montekasinskom skriptoriju ili u kojoj njegovoj podružnici, a drugi dio okruglom beneventanom na kraju XII st. vjerojatno u Splitu za crkvu Sv. Mihovila, koja je dugo bila u posjedu benediktinaca na Sustjepanu.⁹²

Mnogo je toga bilo ispisano dalmatinskom beneventanom po uzoru montekasinskoga skriptorija. Od toga se više rukopisa čuva još i danas kod nas i po raznim evropskim arhivima i bibliotekama.⁹³ Spomenut ćemo ovdje samo osorski evanđeljar, kojega se fragmenti pod imenom *Evangelium Borgianum* nalaze u Vatikanskoj biblioteci.⁹⁴ Napisan je 1081–82. u osorskoj biskupiji za benediktinski samostan Sv. Nikole, ali je iluminiran i urešen montekasinskim zoomorfnim inicijalima i opskrbljen neumiziranim melodijama.⁹⁵ I ovdje i inače, prvi spomenici slikarstva, napose sitnoslikarstva, kičenih inicijala i minijature dekoracije kod naših benediktinaca ponajviše su u montekasinskom stilu.

Dalmatinski samostanci su znali i tekst napisan našim jezikom obojiti i pozlatiti na montekasinski način. Takvo je *Miroslavljevo evanđelje*, za koje se drži da su mu minijature djelo benediktinca ili benediktinaca iz neke naše primorske opatije.⁹⁶

Izražena je pretpostavka da su bizantinski utjecaji na zidno slikarstvo i po nekim nesamostanskim crkvama u Dalmaciji u XII i XIII st. došli preko Montecassina ili drugih benediktinskih središta u južnoj Italiji.⁹⁷

Smatrajući Montecassino glavom kasinske kongregacije mislilo se da je pri kraju XVIII st. ukinućem lokrumskog samostana, koji je pripadao toj kongregaciji, čitav njegov arhiv prenesen na Montecassino. Međutim, ondje se do pred drugi svjetski rat nalazilo samo nekoliko tlorisa, inventar knjiga računa i nešto pisama iz 1717–23, kada je administrator lokrumskog samostana bio montekasinski monah Michelangelo Monsa iz Genove.⁹⁸ Ludovik Đurđević, pak, vidio je sredinom prošlog stoljeća na Montecassinu spis kojim je dubrovački prior Slaba sredinom XI st. dosudio lokrumskom samostanu imanje, koje mu je nekoć oporučno ostavio svećenik Dominik.⁹⁹

⁹¹ Pod oznakom R 4106; V. Novak, n. dj., 71, Faksimil IV.

⁹² Pod oznakom MR 166; V. Novak, n. dj., 72, Faksimili V–XII; Dragutin Kniewald, Zagrebački liturgijski kodeksi XI–XV stoljeća, Croatia sacra XIX, Zagreb 1940, 30–33.

⁹³ V. Novak, n. dj., 36–37.

⁹⁴ Musaeum Borgianum F. F. lat. 339.

⁹⁵ Viktor Novak, Notae palaeographicae, chronologicae et historicae, Vjesnik hrvatskoga arheološkog društva, N. S. XV, 1928, 191, 201, 205–207.

⁹⁶ Jovan Kovačević, Beleške za proučavanje Miroslavljevog jevanđelja i materijalne kulture XI–XII veka, Istoriski časopis I, Beograd 1949, 219.

⁹⁷ Davor Domanić, Sredovječna freska u Donjem Humcu na Braču, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji X, Split 1956, 84–94.

⁹⁸ Ostojić, n. dj. II, 430; III, 307.

⁹⁹ Luigi de Giorgi, L'isola di Lacroma ossia notizie geografiche e storiche su detta isola, Vienna 1860, 15–16.

S ovim završavamo pregled poznatih nam podataka o vezama Montecassina s benediktincima u Hrvatskoj. Moramo priznati da odnošaje kolijevke benediktinskog reda s našim samostanima i s našim kulturnim nastojanjima u ranom srednjem vijeku ne možemo ni približno tačno definirati. Možda će nam daljnja istraživanja u tom pravcu pružiti jasniju sliku.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB